

kusteluyhteyksien katkeavan fennistiikan osa-alueiden välillä.

Liityn keskusteluun, koska Koivisto viittaa myös minun kymmenen vuoden takaiseen puheenvuorooni *Lingvistisen ja fennistisen tutkimuksen suhteita* (Vir. 2/83). Tuossa puheenvuorossani kannoin oikeastaan varsin samanlaista huolta kuin Koivisto nyt – liekö kirjoitukseni otsikko johtanut Koivistoa vähän harhaan, kun hän kirjoittaa (s. 120): »Jopa fennistiikan ja lingvistiikan suhteet (ks. Anhava 1983) ovat tällä hetkellä ongelmattomammat kuin fennistiikan sisäiset suhteet.» Olihan minun aiheenani vähintään yhtä paljon suomen kielen tutkimuksen sisällä ammottanut mielipide- ja arvostuskuilu.

Koiviston sanoman ydin on ehkä tiivistyneenä hänen lauseeseensa (s. 118): »Kielitieteen spesialisoituminen ja moninaistuminen ei sinänsä liene vaarallista tutkijajäy-silölle tai -yhteisöllekään, mutta alan siitä seuraava henkinen pirstoutuminen on sitäkin vakavampi uhka.»

Tämän ydinvirkkeen kumpikin osa antaa aihetta lisätarkasteluun. Oman kantani voi tiivistää virkkeen ensimmäisen lauseen osalta kysymykseen »Voiko sanoa, että vanheneminen on ihmiselle vaarallista?» ja jälkimmäisen osalta kysymykseen »Voiko uhasta enää puhua, kun se on jo toteutunut?».

*

Kun M. A. Castrén sai nimityksen suomen kielen professoriksi v. 1850, viran vastuualueeseen kuuluivat niin suomen kieli, suomen sukukielet kuin Suomen kirjallisuus ja kansanrunouskin. Helsingin yliopiston nykyisistä oppiaineista siis ainakin viisi on aikanaan kuulunut aineeseen nimeltä »suomen kieli». Fennistiikan moninaistumisen voi nähdä olevan luonnollista jatkoa tälle toistasataa vuotta kestäneelle jakautumiselle; sitäkin luonnollisempaa, kun se on lähes poikkeukseton tendenssi kaikilla tieteenaloilla, niin humanistisilla kuin luonnontieteellisilläkin.

Amerikkalainen tiedetoimittaja Jonathan Weiner on maailman ympäristöongelmia

Emme elä samassa maailmassa

Virittäjän numerossa 1/93 Vesa Koivisto julkaisi keskustelunavauksen *Miten fennistiikan käy?* Koivisto pelkää suomen kielen tutkimuksen pirstoutuvan henkisesti ja kes-

käsittelyssä kirjassaan ilmaissut tämän sangen hauskesti, vaikka asia onkin vakava: »Planeetastamme on julkaistu niin paljon tietoa, ettei kukaan pysty hallitsemaan sitä yhden ihmismielen keinoin. On merentutkimuskemistejä ja merentutkimusfyysikoita. On stratosfäärikemistejä ja troposfäärikemistejä. Nämä ihmiset eivät juuri ole tekemisissä toistensa kanssa tai eivät ainakaan sen suuremmassa määrin kuin meri ja ilma, joita he tutkivat, tai ilmakehän eri kerrokset. – – Kallioperää ja maaperää tutkivat eri tieteet. Toinen tutkija siivilöi mullan talteen ja heittää kivet menemään, toinen poimii kivet mukaansa ja lakaisee mullan pois. Kenttätöissä he törmäävät toisiinsa vain kuin Ohukainen ja Paksukainen, sattumalta, kulkiesaan kumpikin takaperin.» (Weiner 1992: 295–296.) Tällainen on tutkimuksen tila maapallon kohtalonkysymyksissä – pieniä ovat sentään meidän alamme murheet.

Samoin vaikkapa eläintieteessä yksi tutkii lintuja ja toinen hyönteisiä, yksi perhosia ja toinen kovakuoriaisia, yksi sademetsien ja toinen havumetsien perhosia, yksi perhosten lisääntymistä, toinen niiden ravitsemusta ja kolmas levinneisyyttä. Humanistisella puolella on esimerkiksi poliittista, sosiaali- ja taloushistoriaa, edelleen varsinkin suurilla kielialueilla on erikseen antiikin, keskiajan, uuden ajan alkupuolen ja uusimman ajan taloushistoriaa ja niin edespäin – eivätkä niidenkään tutkijat kovin paljon ole keskenään tekemisissä. Äkkipäätä ainoa mieleen tuleva poikkeus on ei-eurooppalaisten kulttuurien tutkimus – olen aina ihailnut Aasian ja Afrikan laitosta, jossa tutkija kuin tutkija tuntuu olevan kävelevä tieteenala.

Vaikea on kuitenkin kuvitella, miten voisi toisin olla. Kuten ihmisen vanheneminen, myös tieteen eteneminen tuo vaivoja mukanaan, mutta mitenpä kumpaakaan pysäyttäisi saati kääntäisi takaisinpäin. Voiko jonkin alan julistaa loppuun selvitetyksi ja lakkauttaa sen tutkimuksen? Harvat muut kuin Pentti Linkola vastaisivat »kyllä»; ja »valmiiksi» tullutta tutkimusalaahan ei ennen pitkää tuntisi enää kukaan.

Onneksi on myös vastavoimia: tieteiden-

välisyys on (yleensä kylläkin poikkitieteellisyuden nimellä) ollut jo pitkään suosiossa, ja onhan joka alalla edelleen myös muita tutkimuksen osa-alueita kuin omaansa seuraavia moniottelijoita. (Tämä lienee pitkälti temperamenttikysymys: toisille ei mikään inhimillinen ole vierasta – toisille on, ja minkäs sille mahtaa.) Vaikka siis ei hevoin voi kuvitella, että tutkimus muuta voisi kuin yhä jakautua ja moninaistua, voivat eri osa-alueet kuitenkin antaa virikkeitä ja sysäyksiä toisilleen, jos ajatustenvaihto niiden välillä toimii.

*

Aivan niin – j o s . Tällaisin hurskain toivein kirjoitin kymmenen vuotta sitten puheenvuoron *Lingvistisen ja fennistisen tutkimuksen suhteita*. Idealisti kun olin, tarkoitin kirjoitukseni avulla rakentaa siltoja historiallis-vertailevan (ns. perinteisen) fennistiikan ja uudempaan kansainvälisiin yleisen kielitieteen teorioihin orientoituneen suuntauksen (tai suuntauksien) välille. Huolimatta monista kokemuksistani, jotka puhuivat toista, lähdin siitä, että kun alamme tutkijat ja opiskelijat kiistelivät suomen kielen tutkimuksen toivottavista ja tarpeellisista suunnista sekä yliopisto-opetuksen sisällöstä, niin hankausten syynä olivat historiallisen fennistiikan ja »yleislingvistiikan» (niin kuin toista suuntausta lyhyiden vuoksi nimitin) erilaiset tavoitteet ja lähtökohdat. Kun nämä tuotaisiin keskustelussa esiin, voisi eri suuntausten vastakkainasettelua liennyttää.

Kovin kauniita ajatuksia, melkein kuin tuon ajan rauhanliikkeen esittämiä. Kun tuona vuonna oli muutenkin, opiskelijalehtiä ja kahvipöytiä myöten, vilkkaasti keskusteltu suomen kielen tutkimuksen suunnasta, opiskelijoiden ainejärjestöt Siula (suomen kieli ym.) ja Aspekti (yleinen kielitiede) järjestivät paneelikeskustelun 24. 11. 1983. Tilaisuudessa oli neljä alustajaa, minä yhtenä heistä.

Ennen tuon paneelin muistelua pieni yleiskatsaus. Suomen kielen tutkimuksessa sen toisen, uudemman eli yleislingvistisen suuntauksen historiankirjoitukseen kuuluu

Keskustelua

näkemyks, että sen edustajien elämä ja työ on ollut raskasta kamppailua olemassaolon oikeudesta ja hengitystilasta äännehistoriallisen hegemonian Suomessa – uusin katsaus tähän aiheeseen on Auli Hakulisen kirjoitus Kalevalaseuran vuosikirjassa (Hakulinen 1993). On paikallaan tuoda toinenkin totuus esiin.

En tietenkään tiedä omakohtaisesti, milaista tiedeyhteisöämme elämä oli 1960- ja 1970-luvulla, mutta 1970-luvun Virittäjästä ei ainakaan synny vaikutelmaa, että perinteisen fennistiikan vastustajat eivät olisi saaneet suunvuoroa. Ja puheet perinteisen fennistiikan tukahduttavasta otteesta olivat aivan samoja 1980-luvulla, jota olen itse ollut seuraamassa ja jonka mittaan saatoin nähdä omin silmin, miten monelta kannalta suomen kieltä silloin tutkittiin – ja olihan sen, mitä näin, täytynyt päästä hyvään vauhtiin jo paljon aikaisemmin.

Sitten paneeliin. Oli ehkä kuvaavaa koko asetelman kannalta, että tässä opiskelijoiden tilaisuudessa yleisen kielitieteen laitoksesta oli läsnä useita opettajia aina professori Fred Karlssonia myöten, mutta suomen laitoksen opettajakunnasta oli paikalle vaivautunut ainoastaan assistentti Klaus Laalo; yleisön asiantuntemuksessa ero siis oli huomattava yleiseen kielitieteeseen suuntautuneiden hyväksi. Tämä ei kuitenkaan ollut pääasia.

Olennaista keskustelussa, joka lievästi ilmaistuna kasvatti ihmistä aikuiseksi, oli kaksi seikkaa. Ensinnäkin olen harvoin tuntenut jääväni niin totaalisen yksin: äänessä olivat yhtäältä yleisen kielitieteen pääaineopiskelijat ja tähän alaan suuntautuneet suomenopiskelijat, joiden joka sana oli täynnänsä itsevarmuutta ja oikeassa olemista, ja toisaalta muut suomenopiskelijat, jotka eivät juuri muuta osanneet sanoa kuin että kyllä olisi hyvä olla avoinna uusille vaikutteille. Tilaisuuden päätyttyä, kun oli menty kahvilaan jatkoille, monikin suomenopiskelija ihmetteli ja arvosteli yleiseen kielitieteeseen suuntautuneiden opiskelijoiden jyrkkiä kannanottoja ja esitti minua tukevia näkemyksiä – mutta vasta silloin.

Monista muistakin yhteyksistä tuttu ku-

vio siis toistui: päättäväinen ja asialleen omistautunut osa yleisöä onnistui dominoimaan keskustelua ja hämmentämään määrältään lukuisimmat mutta heterogeenisempiä näkemyksiä ja lievempää intoa edustavat suomenopiskelijat. Jälkimmäiset myös ilmeisesti uskoivat – pääosin aiheetta – että mielipiteissään niin varmat kielitieteen opiskelijat kai sitten olivat heitä paremmin asioista perillä.

Toinen paneelin opetus oli kuitenkin vielä tärkeämpi. Yleisen kielitieteen edustajien puheenvuoroissa – olivat ne sitten nuoruudenintoisen arrogantteja kuten opiskelijoiden tai sinänsä rauhanomaisia ja valtioviisaita, niin kuin Karlssonin professorina sopikin esittää – ei ollut havaittavissa merkin merkkiä halusta keskustella historiallisen fennistiikan kanssa. Heistä »perinteinen» fennistiikka oli aikansa ja paljon sen ylikin elänyt laho ja maho »paradigma», eivätkä he odottaneet meiltä historialliseen fennistiikkaan suuntautuneilta ajatuksia joita voisi vaihtaa, vaan jotakin sellaista kuin sodassa on ehdoitta antautuminen.

Siinä missä silloisten kielitieteenopiskelijoiden käsitys historiallisen fennistiikan kehityksestä oli vulgaariversio Fred Karlssonin poleemisesta ohjelmakirjoituksesta vuodelta 1975, Karlssonin itsensä ja muiden yleislingvististen opettajain ja tutkijain käsitys oli tosin vivahteikkaampi mutta ei yhtään sovinnollisempi. Se henki, joka ei vain tuossa paneelissa vaan kaikissa keskustelun yrityksissä huokui perinteistä fennistiä vastaan yleiseen kielitieteeseen suuntautuneiden joka ainoasta puheenvuorosta, on tiivistettävissä seuraavin sanoin: »Siis ettehän te nyt voi ihan tosissanne uskoa, että te teette vakavasti otettavaa tutkimusta?» Ja myöntää täytyy, että yleislingvistien ällistys asiasta tuntui olevan vilpiton.

Asia on aivan niin kuin Koivisto sanoo (mas. 118): »Suhtautumis- ja arvostuskysymykset vaikuttavat ratkaisevasti koko tutkimusyhteisön toimintakykyyn, ja tällainen sisäinen eriseuraistuminen on fennistiikalle kaikkein lamauttavinta. Muuta ehkäisykeinoa ei liene kuin jatkuva avoin dialogi eri tutkimussuuntia edustavien tutkijoi-

den välillä.»

Minun kantani on, että vahinko on jo tapahtunut, ja olen tehnyt sen mukaiset johdopäätökset. Miten voi historiallinen fennistiikka käydä avointa dialogia, kun toisen osapuolen lähtökohtana on, että sen aika on peruuttamattomasti ohi? Me emme elä samassa maailmassa.

*

Mistä oikeastaan kiikastaa? Tiedän, ettei seuraavaa analyysia tulla yleisesti hyväksymään, mutta toivon että edes harvinaisesti.

Yleinen kielitiede on kielentutkimuksen teoria- ja menetelmäoppia; erityiskielten, tässä tapauksessa suomen, tutkimuksessa halutaan selvittää tutkittavien kielten arvoitukset mahdollisimman perinpohjaisesti. On siis aivan ymmärrettävää, että yleislingvistien kiinnostus johonkin teoriaan tai menetelmään – sanokaamme nuogrammatiikkaan – sammuu nopeammin kuin erityiskielten tutkijoiden: teoria ehtii näyttää yleisen selittävyytensä paljon ennen kuin vastata kaikkiin niihin erityiskysymyksiin, joihin siitä haetaan apua.

Tämä ei millään muotoa tarkoita, että suomen kielen tutkijoiden ei tarvitsisi välittää uusista teorioista niin kauan kuin eivät ole ammentaneet vanhaa tyhjiin – jos niin voi sanoa – mutta yleislingvistin ei todellakaan pitäisi ihmetellä, että erityiskielten tutkimuksessa on käyttöä kaikenikäisille teorioille ja metodeille. Kun Aila Mielikäinen v. 1981 julkaisee *Etelä-Savon murteiden äännehistorian* (minkä Hakulinen kirjoituksessaan mainitsee kielteisenä esimerkkinä – mts. 22), hän ei tosiaankaan anna teoksellaan mitään uutta yleiseen kielitieteeseen, mutta sitäkin enemmän Etelä-Savon murteiden äännehistoriaan.

Mutta juuri tämä on loukkauskivi. Yleiseen kielitieteeseen suuntautuneiden fennistien silmissä – ainakin niiden, jotka ovat omaksuneet aggressiivisen asenteen historiallista fennistiikkaa vastaan – tutkimus jolla ei enää ole yleisen teoriankehittelyn kannalta relevanssia, on kuollutta. Ja näin he ovat asian esittäneet niin kauan kuin minä voin muistaa.

Juuri tätä taustaa vasten yleislingvistiikkaan suuntautuneiden suomen kielen tutkijoiden marttyyrinelkeet ovat silkkaa teko-pyhyttä; heidän oppihistoriansa kanoninen totuushan kuuluu, että heitä ja heidän tutkimustaan on tässä maassa ankarasti tukahdutettu. Traumaattisia kokemuksia on kyllä itse kunkin osaksi siunaantunut eripuraisen ahdaskatseisuuden ja huonojen henkilösuhteiden takia, mutta on yksi vääjäämättömän objektiivinen kriteeri (jonka vastustajani juuri siksi tulevat kaikin voimin kiistämään), jolla voi osapuolten suvaitsemattomuutta mitata. Se on: vuosikymmeniin ei kukaan »perinteinen» fennisti ole halunnut kieltää yleisen kielitieteen teorioiden ja metodien kehittelyn merkitystä yleisen kielitieteen itsensä kannalta. Sen sijaan yleisen kielitieteen edustajien suhtautuminen siihen fennistiseen tutkimukseen, mistä he eivät mitään itselleen löydä teorioittensa hiomiseksi – no niin, johan minä sen edellä kuvasin.

Yleisen kielitieteen assistentti Tapani Kelomäki, jonka kanssa on tullut monet kiistat käytyä, kysyi minulta kerran: »Oletko sinä sitä tutkimusta vastaan, mitä kielitieteen laitoksessa tehdään?» Tutkimusta vastaan en ole, mutta yleisen kielitieteen tieteellistä kolonialismia vastaan olen: en milloinkaan tule hyväksymään sitä perusnäkemystä, että erityiskielten tutkimus kuuluu vain operatiivisena tasona yleiseen kielentutkimukseen, jonka strategisena tasona on teorioiden kehittäminen.

*

Joku ehkä ajattelee, että käyn tässä menneitä polemiikkeja uudestaan ja että asenteet ovat muuttuneet. Mutta mitä saamme lukea arvovaltaisen kirjoittajan katsauksesta suomen kielen tutkimushistoriaan v. 1993?

»Setälä tunsii Osthoffinsa ja Brugmanninsa, ja hänen Yhteissuomalainen äännehistoriansa sisälsi runsaasti viitteitä ajankohdan pohjoismaiseen, unkarilaiseen ym. kirjallisuuteen. Hänen jälkeisensä suomen kielen tutkijat aina 1970-luvulle saakka tulivat toimeen vain Setälään ja muihin suomalaisiin tutkijoihin viittaamalla.» (Hakulinen mts. 21.)

Keskustelua

Ei niin, etten olisi tällaista kuullut ja lukenut monta monituista kertaa opintojeni alusta asti – ei tällaisia käsityksiä ole ollut niin vaikea tuoda julki kuin julkituojat antavat ymmärtää. Mutta vaikkei Hakulinen arvattavasti olekaan tarkoittanut väitettään otettavaksi aivan kirjaimellisesti, on tämä kannanotto kärjistyksenäkin omituinen, kun sen esittää saksalaista ja pohjoismaista tutkimusta laajasti seuranneen Lauri Hakulisen tytär. Ja kirjoituksensa lopussa Auli Hakulinen (mts. 26) ottaa kielteiseksi esimerkiksi perinteisen fennistiikan edustajista 1970-luvulta Terho Itkosen. Mitä Itkosen lukuisista kirjoituksista puuttuneekin, ei ainakaan runsaita viittauksia vaikka minkä maalaisten tutkijain teoksiin hyvin monilta aloilta.

Edelleen: »Muotien» vastapainona oli siis paradigmanmukainen normaalitiede, jossa ei ollut tutkimusongelmia – eikä juuri innovaatioitakaan.» (Mts. 23.)

Tätä väittämää voisi pitkästikin kommentoida, mutta otan esiin vain kahden tutkijan työn. Professori Osmo Ikola julkaisi 1950-luvulla kirjoitussarjan *Suomen lauseopin ongelmia I–VI* (Vir. 1954–58), jossa hän muotoili suomen kielen eksistentiaalilauseen käsitteen, joka huomattavasti selvensi suomen nominisubjektin sijanvaihtelun kielipillisiä esityksiä. Itse käsite on peräisin ulkomaisesta tutkimuksesta, ja Ikolan artikkelisarjaa seurasi meillä vilkas ja pitkäaikainen keskustelu, joka siinä määrin on säteillyt ulkomaillekin, että ulkomaisten tutkijoiden eniten käsittelemiä suomen kielen ilmiöitä on juuri eksistentiaalinen lause-tyyppi. Professori Jorma Koivulehto taas on lukuisilla germaanisilla etymologioillaan mullistanut suomen kielen sanastontutkimuksen ja sen mukana koko perinteisen kuvan suomen kielen historiallisesta kehityksestä. Koivulehdon tutkimukset tosin ajoittuvat vasta 1970-luvun loppupuolelta eteenpäin, mutta hänen metodinsa ovat olleet sitäkin perinteisempiä; en oikein usko, että hänen tutkimuksensa ovat sitä, mitä yleislingvistit innovaatioilla tarkoittavat.

Siinä se: yleiseen kielitieteeseen suuntautuneiden tutkijoiden mielestä innovaatiot,

joihin ei liity teoreettisen käsitteistön muutosta, eivät ole innovaatioita lainkaan. Sen, miten yleislingvistit ovat kirjoittaneet suomen kielen tutkimushistoriaa, on minua paremmin ilmaissut Paavo Haavikko:

»Hevoselta viedään nahka, nahkaan kirjoitetaan hevosen lyhyt nimi. Tämä julistetaan Todeksi ja Historiaksi. Sitten nahka nahkaksi. Alkaa uusi kausi. Kaikki entinen on entistä. Uusi kausi, aika julistetaan alkaneeksi. Ja katso, kaikki on heti toisin.» (Haavikko 1981: 7.)

Eikä siinä kaikki: asiassa on yllättävän paljon myös kyse henkilöistä. Osmo Ikola sovelsi *Lauseenvastikeoppia*-teoksessaan generatiivisen transformaatioteorian käsitteitä, mutta saiko hän siitä hyvästä armoa yleislingvistien silmissä? Ei suinkaan, sillä hän menetteli aivan väärin: hän lähti suomen kielen rakenteista ja muokkasi GT-teorian käsitteitä niiden selittämisen tarpeisiin, kun olisi pitänyt lähteä GT-teorian käsitteistä ja tutkia, mitä niiden avulla voidaan mistäkin suomen kielen ilmiöistä sanoa. Kun hän siten pysyi perinteisen fennistiikan edustajana, hän oli väärässä, mitä hyvänsä esittikin.

Tällä mitalilla on toinenkin puolensa. 1980-luvulla yleisen kielitieteen opiskelijat, samoin kuin ne suomenopiskelijat joilla yleinen kielitiede oli henkisenä pääaineena, eivät juuri muita pitäneet merkittävinä suomen kielen tutkijoina kuin Auli Hakulista ja Fred Karlssonia, jotka näyttävästi ottivat kantaa perinteistä fennistiikkaa vastaan. Ei kumpikaan heistä ole kuitenkaan todellisessa tutkimus- ja opetustyössään ollut niin ehdoton historioivan tutkimusotteen vastustaja kuin periaatekeskustelussa; mutta tämä oli nuorten leijonien silmissä aivan luvallista, kuuluivathan he molemmat oikeaan joukkoon.

Kokemukseni dialogista ovat siis tällaiset. Mieleen tulee Yhdysvaltain politiikka: demokraattien vaalivoittohan on suurin kansallinen katastrofi, mitä republikaanit osaavat kuvitella, ja päinvastoin – vaikkeivät nämä puolueet käytännössä niin kovin erilaisia ole. Minun kuvittelukykyäni ei siihen riitä, että tällaisessa ilmapiirissä voitai-

siin Koiviston kaipaamaa »avointa dialogia» käydä.

JAAKKO ANHAVA

LÄHTEET

HAAVIKKO, PAAVO 1981: Ikuisen rauhan aika. Aforismeja. Otava, Keuruu.
 HAKULINEN, AULI 1993: Kielitieteen suomalaisuus. – Kauas on pitkä matka. Kalevalaseuran vuosikirja 72 s. 18–26. SKS, Helsinki.
 KOIVISTO, VESA 1993: Miten fennistiikan käy? – Virittäjä 95 s. 115–126.
 WEINER, JONATHAN 1992: Maapallon seuraavat 100 vuotta. Suom. Heikki Eskelinen. Kirjayhtymä, Helsinki.